

КНИЖОВНО-РАЗГОВОРНАТА РЕЧ И ДРУГИТЕ ФУНКЦИОНАЛНИ
СТИЛОВЕ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК

Функционалните разновидности на съвременния български книжовен език са резултат от продължителни вътрешноезикови развойни тенденции и както книжовният език като цяло, така и те като негови подсистеми се развиват и усъвършенствуват непрекъснато. Макар и не в еднаква степен и с еднакви темпове в отделните стилове. Това е естествено, като се има предвид зависимостта на функционалните стилове от екстралингвистичните фактори. И както са специфични процесите¹ при формирането на всеки книжовен език, така и "в различните езици функционалните стилове възникват по разному и в различни исторически епохи, различни са им източниците, съставът и формата на взаимодействие"². Задължително и необходимо условие за възникване и обособяване на отделните функционални стилове е обстоятелството, че при определена речева дейност субектът прави избор на езикови средства, които и субектът на дейността трябва да използва. В този смисъл е твърде трудно да се проследи развитието на книжовно-разговорната реч /КРР/, която като функционална разновидност на книжовния език се формира последна в сравнение с другите функционални стилове: "изграждането на писмената форма на книжовния език - пише Андрейчин - предшества изграждането на устната форма. Това се обяснява с условията при чуждото иго, когато не е имало нито държавен, нито културен център, който да създава и установява етадонна форма на устната езикова практика. Устойчива и единна устна форма се развива много по-късно и може да се каже, че този процес продължава и днес"³. В периода на формиране на книжовния език почти до 20-30 год. за всекидневно битово общуване повече служат териториалните диалекти и градските говори, при което остават без отговор въпросите защо и как разговорната реч е използвала тези съставки на общонародния език през различните периоди от своето развитие и какво е нейното отношение днес към диалектите и градските говори. Този проблем, както и проблемите за определяне обекта на анализ, на КРР с неговите основни признаци и вътрешносистемни отношения, мястото на КРР в системата на съвременния български книжовен език, отношението ѝ с другите функционални стилове, развойните тенденции в нея, нейната речева системност и много други ще се решат след задълбочени и продължителни изследвания. Самата природа на феномена КРР и спецификата при

взаимодействието ѝ с другите функционални стилове, особено с художествения и публицистичния, определят трудностите при тяхното изследване. От друга страна, въпреки засилващия се интерес на лингвистите към КРР пряко или посредствено все още редица терминологични, по-общи и по-частни проблеми не са намерили своя отговор. Например процесите на влияние на териториалните и на социалните диалекти, които непрестанно изпитва КРР, не са проучени. Особено влиянието по отношение на нормите в КРР, които са норми на книжовния език, но носят свои специфични особености, свързани с типа реч, устна, със стила на произношение и със самия характер на речевата реализация, речевия контекст и т.н. Устната форма като типична и първична за КРР, непринудеността и неофициалността на речевия акт, непосредственото участие на партньорите в комуникацията, използването на невербалните средства и непосредственото влияние на екстралингвистичните фактори са онези специфични особености, които определят и трудностите при нейното изучаване. Досега това влияние е разглеждано по отношение на художествения стил и това е съвсем естествено, като имаме предвид, че към писмена форма на КРР можем да отнесем, макар и с много уговорки, стилизираната разговорна реч в диалога на художествените произведения. Това е един изключително интересен проблем, който има различни аспекти в зависимост от изходните позиции на изследване. По-малко е изследван проблемът за влиянието на КРР върху публицистичния стил, а именно в публицистичния стил устната форма на неговата ораторска реч се доближава най-много до КРР. Според нас мястото на КРР в системата на функционалните стилове и влиянието, което оказва върху тях, ще се изследва пълно, когато се решат редица изходни и терминални въпроси, за които все още нямаме еднозначни отговори.

На първо място, можем ли да говорим за разговорен стил и за КРР и каква е разликата между тях. Този проблем е свързан както с проблема за отношението между стилове на езика и стилове на речта, така и с определение на понятието стил. Вез да се спираме на тези общи въпроси, засегнати в значителни изследвания⁴, статии и учебници, термините разговорен стил и разговорна реч се срещат или като синоними или по-често се говори за разговорна реч. В българския език традиционно се говори за разговорен стил⁵. За първи път по-точно и ясно се характеризира съдържанието на понятието КРР от В. Попова⁶. Делението, което прави на устната реч на съдинска разговорна реч и несъщинска разговорна реч, е системно и приемливо. В същото време тя посочва и разговорен стил като писмена реч на книжовния език наред с другите функционални стилове.

Една част от съветските лингвисти поддържат схващането за наличие на "разговорен език"⁷, други говорят за разговорен стил, който се различава от разговорната реч⁸, или използват двата термина като синоними⁹.

М. Н. Кожина¹⁰ е категорична в твърдението си, че "разговорната реч се явява един от функционалните стилове, отличаващ се с голямо съществено своеобразие и заемаща особено място в стилстичното разслоение на езика".

Според нас КРР в съвременния български книжовен език е особена подсистема на книжовния език, която се противопоставя на останалите функционални подсистеми преди всичко по извънредно важната си зависимост от екстралингвистичните фактори — неофициалност, непринуденост и непосредственост при общуването, които определят и нейните чисто езикови стилоопределящи черти — противодействие на синкретизма и разчленението в речевата организация, така както противодействуват стандартът и експресията в публицистичния стил. Истина е, че КРР се различава съществено от другите речеви стилове, но тя не е изолирана от тях, тя се разграничава от тях, но в същото време съчетава в най-голяма степен елементи от различни речеви стилове, като взаимодействието е от по-особен характер. Всеки функционален стил на речта, традиционно приет в езика, има свои специфични особености. И ако приемем, че КРР трябва да се разглежда само по отношение на книжовния език, то не по-малко основание ще имаме да разглеждаме по този начин художествения или публицистичния функционален стил. Затова е приемливо на този начален етап от изучаване на КРР да я разглеждаме както по отношение на книжовния език, така и в съпоставка с другите функционални стилове, с които тя си взаимодействува непрестанно.

Като приемаме постановката, че КРР /а и другите функционални подсистеми/ има компактно ядро, с което тя е свързана с КЕ, и дифузна периферия, свързана с не книжовните разновидности на общонародния език¹¹, смятаме, че именно чрез тази периферия тя влияе повече върху другите функционални стилове.

На второ място е проблемът за влиянието на КРР върху другите функционални стилове. Обикновено се разглежда влиянието на КРР върху художествения стил, а по отношение на другите стилове тези въпроси се засягат по-общо. А влиянието и взаимодействието с другите стилове в най-голяма степен е обусловено от вътрешноразвойните тенденции и процеси в самата КРР. Ще посочим само тези, които според нас имат най-пряко отношение към влиянието, което оказва КРР на другите стилове. То

ва е навлизането на езикови средства от неутралната лексика, които придобиват допълнителна стилистична окраска, стават "разговорни" и с нея преминават в художествения или в публицистичния стил. Най-общо това са езикови единици, които имат стилистична значимост в определен контекст, по-общо и в художествения стил, и в публицистичния стил те стимулират експресивността и емоционалността. Динамичното обществено-политическо и икономическо развитие се отразява най-бързо в КРР и в публицистичния стил, свързано е с диференциращи и специализиращи тенденции. КРР се явява особен катализатор или филтър на тези тенденции, тя изменя непрестанно своето място в системата на българския книжовен език, използва се все повече в различни сфери от обществен живот. В нея навлизат термини, обществено-политическа фразеология, техницизми, които изменят в една или друга степен своето основно значение — именно с допълнителна стилистична окраска те навлизат от КРР в публицистичния или художествения стил. Демократизацията е процес, характерен за развитието на книжовния език в цялост, но именно в КРР той има свой специфичен израз чрез взаимодействието ѝ с жаргоните и диалектите, което я обогатява не толкова и не само лексикално, а структурно-синтактически. Социално-историческата обусловеност на това обогатяване между сленга, диалектите и КРР е безспорна и е заложена преди всичко в екстралингвистичните фактори, които обуславят тяхното съществуване, техния вътрешносистемен строеж. Съществено е, че чрез КРР тези "периферийни" сфери на общонационалния език засилват в една или друга степен, в един или друг период от развитието на езика, своето влияние върху книжовния български език. А това влияние е свързано с особеностите на самата КРР, която се развива и диференцира вътрешно като битово-разговорна, която в най-голяма степен се покрива с традиционния разговорен стил, и официално-делово-разговорна, която засяга сфери на обществена дейност, традиционни за другите функционални стилове.

На трето място, влиянието на КРР върху другите стилове е в няколко посоки, определяни от специфичните ѝ особености на устна, неподготвена, спонтанна реч. Преди всичко като устна форма на книжовния език КРР влияе върху устната разговорна реч, или както я нарича В. Попова несъщинска книжовно-разговорна реч. Това е естествено, тъй като именно в устните форми на научния, публицистичния или художествения стил най-естествено проникват елементи на КРР. Например в научна лекция, подготвена предварително, но говорена, без да се чете, съвсем естествено се възприемат от слушателите разговорни лексеми и фразови

логизми, разговорни синтактични конструкции.

От друга страна, в ораторската реч, като устна форма на публичистичния стил, има подчертан стремеж за създаване на "разговорност" на всички езикови равнища, стремеж за имитация на разговорна реч. Или стилизираната разговорна реч в сценичната реч, когато трябва да се говори "разговорно" – въпрос, който не е проучван в българския език, защото не трябва да се търсят само отделни лексеми, а преди всичко да се види структурното и семантичното влияние на КРР върху живата художествена реч. КРР засилва своето влияние и върху писмените форми на функционалните стилове главно чрез своите богати изразни средства и на лексикално, и на синтактично равнище. Влиянието тук е многопосочно и взаимно. В различните периоди от развитието на книжовния език, при процесите на неговата стилистична диференциация то е разностепенно. Макар че се формира най-късно, книжовната разговорна реч винаги е носила стилистичната маркираност "разговорност", отбелязвана и в речниците, била е проводник на продължаващото взаимодействие между книжовен език и диалекти, просторечие, жаргонни. Стилизираната КРР в художествения стил не случайно е привличала вниманието на изследвачите, дори допреди двайсетина години тя беше единствен фактологичен източник за характера на КРР. Именно тук ролята на отделния писател за развитието на книжовния език, за неговото обогатяване – структурно и лексикално, е най-голяма. Непроучено е влиянието на КРР върху отделните жанрове на функционалните стилове, тъй като не е разработен проблемът и за жанровото многообразие на самата КРР. Можем ли например да говорим за епистоларен жанр на КРР, не се ли неутрализират в него основните диференциални признаци на КРР? Но и тук общите нерешени проблеми за характера и мястото на КРР в системата на книжовния български език пречат да се поддържа определено становище. За да се докаже, че епистоларният стил е писмена форма на КРР, трябва да следваме традиционното схващане за наличието на разговорен стил на езиково равнище. От друга страна, засилващото се влияние на КРР дава основания все повече да се увеличават изследванията въобще върху устната форма на речта. Интересна е работата на В. М. Лейчик в този аспект¹². Интересни са процесите, при които има "копиране" на КРР в други стилове, а има влияние, заимстване, използване на експресивния потенциал на КРР, особено при активизиране на тези процеси в художествения и публицистичния стил.

На четвърто място, неизяснен в структурно и в системно отношение е проблемът за отношението между КРР и устна реч, макар че този

въпрос се засяга почти във всички изследвания върху КРР. Трудността е свързана с определение на понятието ораторски стил, за характера на несъединската разговорна реч, която е всъщност устна форма на един или друг функционален стил. В последните десетилетия се обръща по-голямо внимание на средствата за масова информация, като се отделят в структурно-смысловото отношение "частите на цялото" – телевизионна реч, устна реч, публична реч¹³ и др. За нас е интересно пред всичко взаимодействието между КРР като съединска книжовно-разговорна реч и публичната реч, телевизионната реч, ораторската реч като несъединска разговорна реч.

На пето място, не е изследван у нас и проблемът за влиянието на другите функционални стилове върху КРР. Обикновено се говори за сближаване на КРР с книжовната реч, но това е твърде общо, като се има предвид, че и разговорната реч е книжовна, макар че вариативността на езиковите норми да е много по-голяма. По-целесъобразно е да се разглежда диференцирано влиянието на другите функционални стилове върху КРР – например на научния, художествения, официално-деловия и публицистичния, тъй като това влияние е обусловено от редица лингвистични и екстралингвистични фактори както в посока на нейния вътрешносистемен характер /лексикална парадигма, синтагматика/, така и по отношение на нейното жанрово многообразие и по отношение на изразните средства в нея. Т.Г. Винокур разглежда експресивната роля на книжните елементи в КРР, като обръща специално внимание на експресивната задача, която се изпълнява от книжните елементи¹⁴, като ценните наблюдения, които прави, са предпоставка за по-нататъшни диференцирани изследвания.

На шесто място, проблемът за стилистичната функция на езиковите средства от всички равнища – фонетика, лексика и граматика – в КРР не е разработен. А именно в КРР се вижда най-добре социалната и индивидуалната оценъчност в избора на езикови средства и главно по отношение на диалектите, просторечията и сленга. Стилистиката на КРР е твърде богата и многообразна. Тя е обусловена. Тя е обусловена както от екстралингвистичната същност на КРР, така и от индивидуалността на говорещите, но във всички случаи тя има системен характер, има свои параметри, обусловени и от отношението на КРР с книжовния език, и с неговите функционални разновидности.

Нашите изследвания в конкретен план, за които тук не стана дума, ни дават основание да направим някои изводи:

1. КРР със своя специфичен вътрешносистемен речев строеж притежава редица особености, които в другите функционални подсистеми се възприемат с нови допълнителни стилистични и смислови значимости.

логизми, разговорни синтактични конструкции.

От друга страна, в ораторската реч, като устна форма на публицистичния стил, има подчертан стремеж за създаване на "разговорност" на всички езикови равнища, стремеж за имитация на разговорна реч. Или стилизираната разговорна реч в сценичната реч, когато трябва да се говори "разговорно" - въпрос, който не е проучван в българския език, защото не трябва да се търсят само отделни лексеми, а преди всичко да се види структурното и семантичното влияние на КРР върху живата художествена реч. КРР засилва своето влияние и върху писмените форми на функционалните стилове главно чрез своите богати изразни средства и на лексикално, и на синтактично равнище. Влиянието тук е многопосочно и взаимно. В различните периоди от развитието на книжовния език, при процесите на неговата стилистична диференциация то е разностепенно. Макар че се формира най-късно, книжовната разговорна реч винаги е носила стилистичната маркираност "разговорност", отбелязвана и в речниците, била е проводник на продължаващото взаимодействие между книжовен език и диалекти, просторечие, жаргонни. Стилизираната КРР в художествения стил не случайно е привличала вниманието на изследвачите, дори допреди два-сетина години тя беше единствен фактологичен източник за характера на КРР. Именно тук ролята на отделния писател за развитието на книжовния език, за неговото обогатяване - структурно и лексикално, е най-голяма. Непроучено е влиянието на КРР върху отделните жанрове на функционалните стилове, тъй като не е разработен проблемът и за жанровото многообразие на самата КРР. Можем ли например да говорим за епистоларен жанр на КРР, не се ли неутрализират в него основните диференциални признаци на КРР? Но и тук общите нерешени проблеми за характера и мястото на КРР в системата на книжовния български език пречат да се поддържа определено становище. За да се докаже, че епистоларният стил е писмена форма на КРР, трябва да следваме традиционното схващане за наличието на разговорен стил на езиково равнище. От друга страна, засилващото се влияние на КРР дава основания все повече да се увеличават изследващата въобще върху устната форма на речта. Интересна е работата на В. М. Лейчик в този аспект¹². Интересни са процесите, при които има "копиране" на КРР в други стилове, а има влияние, заимствуване, използване на експресивния потенциал на КРР, особено при активизиране на тези процеси в художествения и публицистичния стил.

На четвърто място, неизяснен в структурно и в системно отношение е проблемът за отношението между КРР и устна реч, макар че този

въпрос се засяга почти във всички изследвания върху КРР. Трудността е свързана с определение на понятието ораторски стил, за характера на несъщинската разговорна реч, която е всъщност устна форма на един или друг функционален стил. В последните десетилетия се обръща по-голямо внимание на средствата за масова информация, като се отделят в структурно-смысловото отношение "частите на цялото" – телевизионна реч, устна реч, публична реч¹³ и др. За нас е интересно пред всичко взаимодействието между КРР като същинска книжовно-разговорна реч и публичната реч, телевизионната реч, ораторската реч като несъщинска разговорна реч.

На пето място, не е изследван у нас и проблемът за влиянието на другите функционални стилове върху КРР. Обикновено се говори за оближаване на КРР с книжовната реч, но това е твърде общо, като се има предвид, че и разговорната реч е книжовна, макар че вариативността на езиковите норми да е много по-голяма. По-целесъобразно е да се разглежда диференцирано влиянието на другите функционални стилове върху КРР – например на научния, художествения, официално-деловия и публицистичния, тъй като това влияние е обусловено от редица лингвистични и екстралингвистични фактори както в посока на нейния вътрешносистемен характер /лексикална парадигма, синтагматика/, така и по отношение на нейното жанрово многообразие и по отношение на изразните средства в нея. Т.Г. Винокур разглежда експресивната роля на книжните елементи в КРР, като обръща специално внимание на експресивната задача, която се изпълнява от книжните елементи¹⁴, като ценните наблюдения, които прави, са предпоставка за по-нататъшни диференцирани изследвания.

На шесто място, проблемът за стилистичната функция на езиковите средства от всички равнища – фонетика, лексика и граматика – в КРР не е разработен. А именно в КРР се вижда най-добре социалната и индивидуалната оценъчност в избора на езикови средства и главно по отношение на диалектите, просторечното и сленга. Стилистиката на КРР е твърде богата и многообразна. Тя е обусловена. Тя е обусловена както от екстралингвистичната същност на КРР, така и от индивидуалността на говорещите, но във всички случаи тя има системен характер, има свои параметри, обусловени и от отношението на КРР с книжовния език, и с неговите функционални разновидности.

Нашите изследвания в конкретен план, за които тук не станала дума, ни дават основание да направим някои изводи:

1. КРР със своя специфичен вътрешносистемен речев строеж притежава редица особености, които в другите функционални подсистеми се възприемат с нови допълнителни стилистични и смислови значимости.

Особено важно е да се изучават диференцираните признаци на КРР и другите функционални подсистеми въз основа на речевата дейност или речевите контексти.

2. Влиянието на КРР е най-осезаемо върху лексикалната система и върху синтаксиса на другите стилове и се проявява не само по отношение на отделни лексеми, фразеологични единици и синтактични конструкции, но то оказва стимулиращо действие върху експресивността, образността и въздействащата насоченост на художествения и публицистичния текст.

3. Влиянието на КРР върху другите стилове не е еднопосочно, т.е. налице е и обратен процес. То е свързано с общите развойни тенденции в българския език и ги отразява най-бързо чрез масовата писмена и устна употреба преди всичко на публицистичната реч.

4. Бъдещите изследвания за влиянието на КРР върху другите функционални стилове ще дадат ценен материал както за разволя и състоянието на книжовния език в цялост, така и за неговите функционални разновидности, между които КРР заема по-особено място.

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Андрейчин, На езиков пост, С., 1961; Някои въпроси около възникването и изграждането на българския книжовен език във връзка с историческите условия на нашето Възраждане, -БЕ, 1965, кн. 1.
2. З. Ю. Кумахова, М. А. Кумахов, К проблеме классификации функциональных стилей в языках различных типов. - ВЯ, 1978, кн. 1, с. 4.
3. Д. Андрейчин, Из историята на нашето езиково строителство, С., 1966, с. 23.
4. О. С. Ахманова, Стилистика языка и стилистика речи, -Сб. Проблемы современной филологии, М., 1969; А. К. Паңфилов, Стили языка и стили речи в современном русском литературном языке, -Уч. записки МГУ им. Ленина, № 326, 1969, с. 71-78; Д. Н. Пинел, Русский язык в его функциональных разновидностях, М., 1977; М. Н. Кожина, Стилистика русского языка, М., 1877 и др.
5. Р. Русинов, Практическа стилистика, С., 1972; Д. Чизмаров и Р. Йосифова, Помагале по стилистика на българския книжовен език, С., 1985, с. 225-240.
6. В. Попова, За разговорната реч и нейната норма, -Сб. Проблеми на езиковата култура, С., 1980, с. 61-67.
7. Русская разговорная речь, М., 1981; Е. А. Земская, Перспек-

тивы изучения славянских разговорных языков, -Славянское языкознание, М., 1988, с. 177 и др.

8. О. Б. Сиротицина, Современная разговорная речь и ее особенности, М., 1974.

9. А. А. Василева, Курс лекций по стилистике русского языка. Общие понятия стилистики, Разговорно-обиходный стиль, М., 1976.

10. М. Н. Кожина, цит. съч.

11. Вл. Барнет, По поводу лингвистического статуса русской разговорной речи, ССК, 1970, кн. 2, с. 82.

12. В. М. Лейчик, Особенности устной формы речи, -ФН, 1970, кн. 3, с. 81-93.

13. С. В. Светлана, Телевизионная речь. Функции и структура, МГН, 1976; М. Н. Андроникова, О речи языка телевидения, -Вестник МУ, Серия Журналистика, 1973, № 2; О. А. Лацтева, Современная русская публичная речь в свете теории стиля, -ВЯ, 1978, кн. 1 и др.

14. Т. Г. Винокур, Стилистическое развитие современной русской разговорной речи. - В: Развитие функциональных стилей современного русского языка, М., 1968.